

Sexmännen

Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän
Utgiven 1969 av Sven Rydstrand

På en gård i norra Bohuslän finns en bergsklyfta, som kallas för "*Sexmannaklovan*". I den klyftan lär enligt traditionen en liten stuga en gång ha stått, och där bodde då en person, som varit sexman i socknen. Det är efter denne som klyftan fått sitt namn, men det är troligen mycket längesedan han levde, ty några spår efter bebyggelsen syns inte längre i klyftan. Men det är många som undrar över klyftans underliga namn, och det är många som inte vet vad som menades med en sexman och vad en sådan hade till uppgift. Det är ju nu bortåt hundra år sedan sexmannainstitutionen försvann i vårt land.

Under gångna tider hade emellertid sexmännen en mycket viktig funktion att fylla inom vår kyrka. Säkerligen har de kommit till redan under reformationens första tid. I varje fall träffar vi på dem redan i början av 1500-talet i våra äldsta bevarade kyrkoböcker. I mer än 300 år framöver fyller de sedan troget sin tjänst såsom församlingarnas vårdare och väktare vid sidan av prästen och kyrkovårdarna. De utgjorde tillsammans med dessa senare socknens nämnd. Det var en domstol i miniatyr, som prästen sammankallade för att rådslå med i sakristian eller i sockenstugan eller ute på kyrkovallen. Naturligtvis var det främst kyrkans ekonomiska bästa som sockennämnden skulle söka tillvarata, men den hade också mycket annat att sköta, som ansågs vara minst lika viktigt.

Folkets moraliska fostran var en av dessa många uppgifter, som sexmännen fick sig anförtrodda. De skulle se till att församlingsborna gick flitigt till kyrkan om söndagarna samt förde ett hederligt liv under veckans övriga dagar. Var det någon som sällan eller aldrig syntes i Guds hus, fick en sexman till uppgift att besöka denne och förmana honom och hans husfolk att gå till kyrkan. Levde han därtill ett ogudaktigt liv, svor eller söp mycket eller visade sig vara okunnig om Guds bud, blev han av sockennämnden dömd att sitta i straffstocken en eller flera söndagar, och sexmännen fick hämta honom och föra honom till kyrkan. Kyrkans straffstock, vari den skyldige fastskruvades, stod vanligen utanför kyrkans dörr eller vintertid i vapenhuset. I en och annan gammal kyrka finns ännu i dag straffstocken bevarad såsom minne från denna tid.

Sexmännen var i allmänhet helt vanliga bönder, en i var av socknens sex rotar, och de benämndes sexmän helt enkelt av den anledningen att de var sex till antalet. I vissa större församlingar tillsattes det dock dubbelt antal sexman, som då istället kallades för "tolvmän" i likhet med häradsrätternas nämndemän. Sexmännen måste känna väl till folket i sina rotar, och de måste flitigt gå omkring i gårdarna och byarna och se efter hur där levdes. Upptäckte de då att det förekom något ogudaktigt leverne, slagsmål eller oenighet inom ett äktenskap t.ex., skulle de omedelbart rapportera detta till prästen. Denne sammankallade då strax sockenrätten till överläggning, dit även de brottslige kallades för förhör. Den förmögne syndaren fick därvid punga ut med några daler till kyrkan, innan han sattes i stocken. För den fattige blev det kanske spöslitning i församlingens åsyn.

I ett protokoll från Bro församling i Bohuslän står det år 1690 följande:

"När någon skall stå i stocken, skola sexmännen föra honom däri och ej tänka att de därmed skymfas, emedan stocken är ingen ärerörande plikt utan en sådan som ärlige mäns barn beläggas med."

Och i Lysekil heter det år 1766 följande om sexmännen:

"Den som försummar sockenstämman utan laga förfall, bör till kyrkan varje gång plikta 2 daler silvermynt, vilka böter av sexmännen infordras, eller om godvillig betalning nekas, strax utpantas."

Härav framgår tydligt, att sexmännen hade på sin lott mycket av det arbete, som nu utföres av våra poliser och landsfiskaler, ehuru en sexman givetvis inte hade mer än sin egen rote att sköta. Dessutom skulle de vårda sig om de fattiga och på kyrkans bekostnad hjälpa dem som led nöd.

Vid gudstjänsterna förr i tiden gick folket inte in i kyrkan och satte sig, förrän sammanringningen skedde. Bönderna med sina kvinnor och barn uppehöll sig ute på kyrkbacken, där de vanligen var upptagna med att diskutera aktuella händelser, köpa och sälja, dricka brännvin etc. Drängar, pigor och *"löst folk"* uppehöll sig i allmänhet lite längre bort, kanske vid sockenstugan eller i någon närliggande gård. När så gudstjänsten skulle börja, fick sexmännen mycket bestyr med att försöka få in folket i kyrkan och se till att var och en kom in på rätt plats. Varje gård hade sin bestämda bänk, och det var belagt med böter att begagna andras bänkar. Var det någon som vägrade att gå in i kyrkan, blev han antecknad och sedan hämtad till sockenrätten för att bli bestraffad.

Det var sålunda många ärenden sexmännen hade att gå. Alla hade de dock till syfte att fostra folket och samtidigt skydda samhället från dåliga element. Mången har kanske fått den uppfattningen, att det var de lutherska prästernas stränghet och bristande tolerans mot människornas frihet, som tog sig uttryck i sockendomstolar, sexmän och stockstraff, men så var förvisso icke fallet. Bakom sockennämndens beslut stod sockenstämman, där alla sockenbor hade rätt till öppen talan, således även torpare och husmän m.fl. Det var sålunda folket självt, som bestämde dessa utan tvivel nödvändiga och effektiva uppfostringsmetoder, som sockennämnden hade att gå efter.

När sexmannainstitutionen en gång infördes, var det för att mota ett överhängande moraliskt och sedligt förfall, som hotade att fördärva vårt folk. Det steg, som kyrkans ledning då tog, visade sig vara riktigt. Sockennämnderna med dess stränga kyrkotukt blev en uppfostringsanstalt, en skola utan motsvarighet någonstans i världen. Ännu i dag njuter vi frukterna av denna våra fäders goda fostran, en fostran, som bland annat tar sig uttryck i en mycket stark känsla för skillnaden mellan rätt och orätt. Lyckligtvis är denna fostran mycket djupare rotad bland vårt folk än mången ytlig betraktare kan tro.

Tilläg:

Citat ur Sveriges släktforskarförbunds Wikirötter;

En sexman, eller rotemästare, var förr i tiden en av (ursprungligen) sex förtroendevalda ordningsmän i en socken som hade ansvar för att sockenstämmans fattade beslut verkställdes. De ansvarade även för underhållet av kyrkobyggnaderna och prästgårdarna, samt för att vara prästerna behjälpliga i diverse ärenden. Sexmannen är också ledamot av sockenrätten, samt kontrollant vid kyrkvårdarnas redogörelser, och dylikt. Sexmännen utsågs av sockenstämman, och för att bli vald till sexman krävdes att man hade en betrodd ställning i sin hemsocken. Ursprungligen hade sexmännen uppsikt över kyrkans tionde. Ämbetet upphörde år 1862, vid införandet av kommunallagarna.

Sexmän, även kallade Rotemästare (jfr d. o.), var i äldre tider ett slags polismyndighet för kyrkotukt och ordning i socknen. De uppbar böter för sorl och sömn i kyrkan, dryckenskap

vid gästabud, sedlighetsbrott o.d. Urspr. utsågs de på sockenstämma eller turvis efter matlag i varje rote, och antalet var olika efter socknens storlek. Efter införande af 1862 års kommunalförfattningar förlorade sexmännen alltmer sin betydelse, om de ock flerstädes tillsattes stundom af kommunalstämman, oftare af kyrkostämman som biträden åt kommunalnämnden och kyrkorådet att utdela debetsedlar och inkalla personer till dessa myndigheter. Deras åliggande har nästan överallt övergått till fjärdingsmannen eller särskilda byordningsmän.